

П. В. Мельник, Національний університет
державної податкової служби України

УДОСКОНАЛЕННЯ ПРІОРИТЕТНИХ НАПРЯМІВ ЩОДО УСУНЕННЯ РИЗИКІВ ПРОФЕСІЇ

Ця стаття присвячена питанням удосконалення існуючих напрямків усунення (нейтралізації) ризиків професії як передумови зменшення рівня травматизму на виробництві. Зазначається, що безпека виробничих відносин є складовою і соціальної безпеки, і безпеки життєдіяльності взагалі.

Данная статья посвящена вопросам усовершенствования существующих направлений устранения (нейтрализации) рисков профессии как предпосылки уменьшения уровня травматизма на производстве. Отмечается, что безопасность производственных отношений является составной частью и социальной безопасности, и безопасности жизнедеятельности вообще.

This article is devoted questions the improvement of existent directions of removal of professional hazards as pre-conditions of diminishing of level of injuries on a production. In this article are marked, that safety of production relations is component part of social safety and safety of vital functions.

Ключові слова. Пріоритетні напрями, усунення (нейтралізація), ризики професії, травматизм, профілактика.

Вступ. Безпека виробничих відносин – складова і соціальної безпеки, і безпеки життєдіяльності взагалі. Але поняття безпеки виробничих відносин дещо розпливчате й неоднозначне, якщо його порівнювати з фактором прямої загрози травмувань і захворювань. Загальна безпека праці повинна гарантуватися всім, це привілей від держави, а зрештою, законний привілей кожної людини. У цьому плані “техніка – це не що інше, як одна з епох історії бугтя...”. Техніка має і зворотну, негативну, дуже приховану сутність, коли йдеться про те, що “людина і земля руйнуються” [1, 68–69].

Постановка завдання. Мета статті – аналіз питань удосконалення існуючих напрямків усунення (нейтралізації) ризиків професії як передумови зменшення рівня травматизму на виробництві.

Результати дослідження. Сучасна колективна людська мудрість спрямована на пошуки більш ефективних форм гарантій безпечних умов праці. І тут багато що залежить від працівника, адже “за суттю людина – це технік, творець” [2, 75]. Ідеться як про підвищення рівня безпечності техніки й технологій, так і про безпечність самої людини. П. Г. Белов слушно наголошує, що основними факторами, які сприяють аварійності і травматизму, є слабкі навички працівників у нестандартних ситуаціях, їх невміння правильно оцінити інформацію та недостатня технологічна дисципліна, низька якість конструкцій робочих місць, а додатковими – невисока надійність і ергономічність устаткування, недосконалість відбору та підготовки персоналу, неякісна організація праці та дискомфортність робочого середовища [3]. У той же час автор визнає, що “більшість із наведених факторів безпосередньо не призводили до виникнення аварії, але ускладнювали умови праці застосуванням суворої регламентації технологічних процесів та необхідністю виконання системи заходів безпеки, а це загалом сприяло підвищенню напруги в роботі та збільшенню помилок працівників” [3].

© П. В. Мельник, 2011

Однак у сфері економіки зайнято близько 21 млн чоловік, з них кожний сьомий – в умовах дії шкідливих та небезпечних факторів, джерелом яких є технологічні процеси, несприятливі умови, недосконала організація праці. У країні зловживають алкоголем багато мільйонів чоловік, з них близько мільйона перебуває на обліку в медичних установах; десятки тисяч вживають наркотики і токсикоманічні препарати. Наркотизація поширюється, а це загострює різні небезпеки під час взаємодії людини й техніки (технологій). Більше того, у віці 18 років 75 % людей мають різні патології, що не може не впливати на рівень уваги під час виконання будь-якої роботи, на її безпеку. Важливо наголосити й на тому, що хворобливі стани людей завжди негативно впливають на свідомість людей, на їх ставлення до соціуму, а будь-які порушення свідомості належать до найменш досліджених проблем. Загалом же у працездатному віці вмирає декілька сотень тисяч людей. Рівень смертності в Україні найвищий у Європі [4, 5].

За даними науково-дослідної лабораторії аналізу виробничого травматизму та наглядової діяльності ННДІПБОП, у ході аналізу стану безпеки праці на виробництві в Україні встановлено, що у I півріччі 2009 р., порівняно з аналогічним періодом минулого року, кількість травмованих на виробництві зменшилась на 26,6 %, у тому числі зі смертельним наслідком майже на 40,5 %. Збільшення рівня загального травматизму спостерігається на підприємствах охорони надр, об'єктах виробництва вибухових речовин, підприємствах авіаційного транспорту, міського електротранспорту, будівництва вибухових речовин, підприємствах авіаційного транспорту, міського електротранспорту, будівництва та експлуатації магістральних і міських автошляхів, спецкомунтрансу, комунмашу [6]. Підвищення рівня смертельного травматизму відбулось на підприємствах целюлозно-паперової промисловості, авіаційного транспорту, міського електротранспорту,

будівництва та експлуатації магістральних і міських автодоріг, спецкомунтрансу, комунмашу, харчової промисловості, включаючи підприємства з переробки сільськогосподарської продукції. Виявлено, що понад 65 % загиблих припадає на вугільну промисловість, СКС і торгівлю, будівництво та промисловість будівельних матеріалів, сільське господарство, харчову промисловість.

Що стосується регіонів України, то протягом 6 місяців 2009 р. позитивна тенденція до зменшення випадків загального травматизму спостерігається в усіх без винятку областях. Проте рівень смертельного травматизму підвищився в Житомирській, Тернопільській, Чернівецькій областях.

Установлено, що 64 % смертельних нещасних випадків пов'язано з організаційними причини, 24,5 – технічними, 11,5 % – психофізіологічними. Найчастіше травмувалися працівники таких професій: гірничі робітники очисних вибоїв (ГРОВ) і прохідники (18,6 %), водії (11,4 %), будівельники (10 %), керівники (9,3 %), сторожі (7,9 %), слюсарі (7,1 %), електрики (5,7 %). Травмовані працівники цих професій – це 70 % від усіх потерпілих [6]. Навчання за професією чи видом роботи, під час виконання якої трапився нещасний випадок, проходило 81,3 % потерпілих, вступний інструктаж – 90,7, первинний – 80,7, повторний – 76,4 %. Необхідно зазначити, що понад 44 % потерпілих не пройшли цільовий інструктаж.

Проведений аналіз показав, що за 6 місяців 2009 р. відсоток травмованих працівників, які перебували в стані алкогольного сп'яніння, становить 18,6 %.

Запобігання виробничому травматизму та професійним захворюванням починається з *визначення пріоритетів щодо усунення або нейтралізації ризиків професії*. Такими пріоритетами найчастіше називають: удосконалення техніки і технологій за рахунок підвищення рівня їх безпеки, виробничої санітарії та інших правил охорони праці; стимулювання підприємців до створення здорових умов праці за допомогою економічних важелів; удосконалення діагностики і статистичної звітності стосовно виробничих нещасних випадків і професійної захворюваності; гармонізація нормативно-методичної діяльності відповідно до світових стандартів; удосконалення системи пропаганди безпечних і здорових умов трудової діяльності. Але добре відомо, що ефективне запобігання травматизму та професійним захворюванням починається з ефективного усунення (нейтралізації) саме поширених, типових ризиків професії.

Головні труднощі в запобіганні ризикам професії полягають у тому, що вони, власне, не підлягають науково вивіреному класифікаціям. Умовно кажучи, за кожним механізмом, за кожною технологією, за кожним виробництвом і навіть галуззю господарства стоять свої специфічні й неспецифічні професійні ризики, особливості яких, на жаль, ураховуються дуже поверхово. І якщо Е. Капп наприкінці XIX ст. уперше ввів у наукову термінологію поняття “філософія техніки” (теоретичну розробку поняття філософії техніки продовжили Ф. Дессауер, П. Енгельмейєр та ін.; за останні два десятиріччя філософія техніки як нова і сформульована галузь філософського знання заявила про себе на весь голос) [2, 74], а сама техніка, технічна діяльність стали предметом філософсько-світоглядного аналізу, то конкретне дослідження негативних впливів техніки на здоров'я працівників і населення значною мірою залишається поза увагою дослідників.

При цьому навіть гострі висловлювання філософів щодо небезпек, носієм яких є науково-технічний прогрес, більше зводилися до деградаційних процесів стосовно людського інтелекту, а не “узаконених” посягань на здоров'я людської спільноти. Так, наголошувалося: “Формування філософії техніки є своєрідним видом занепокоєння західного світу долею цивілізації, необхідністю збереження культурних здобутків та визнання місця і ролі техніки, взагалі всього технічного у виникненні, механізмах розвитку і вже непоодиноким виявах деградаційних явищ у європейській цивілізації” [2, 76].

Філософія техніки розуміється тут на рівні інтелектуальної гармонії людини і техніки, а в кінцевому підсумку – людини й природи. Соціальна, зовнішньофункціональна характеристика техніки загалом зводиться до осмислення форм, у яких відтворюється природний матеріал. Така соціальність техніки стає для численних авторів визначальним внутрішнім виміром техніки, невід'ємним атрибутом її сутності. Саме на такому рівні сприймання філософської сутності техніки підкреслюється: “Логічним є висновок, що джерело її розвитку – в суперечностях між суспільною потребою у певному технічному ефекті та неможливістю досягти його існуючими зразками техніки” [2, 76].

Відомо, що на просторі ринкової економіки об'єктивно збільшується кількість невеликих промислових підприємств, яким ще не властиві досвід і традиції щодо належного забезпечення правил техніки безпеки під час експлуатації нової, особливо зарубіжної, техніки та комплексів технічного устаткування. Ця ж вада властива й підприємствам, які підпадають під капітальну модернізацію у зв'язку зі зміною хазяїна. Тут робітники нерідко виявляють певні прогалини в технічній обізнаності, недосконалість навичок щодо виконання тих чи інших прийомів праці, коли це межує з порушенням більш-менш загальних рекомендацій стосовно безпечних умов виконання виробничих функцій. У таких техніко-технологічних ситуаціях дуже важко визначити, де мала місце злочинна недбалість особи, а де – випадковість, яка виключає злочинність діяння. Саме тому цей напрям запобігання ризикам професії слід розглядати в числі пріоритетних.

Загалом, із цими досить поширеними роздумами щодо співвідношення соціуму й техніки не можна не погодитися. Але тут завуальовується, фактично відсовується на задній план головний аспект: сучасний науково-технічний прогрес катастрофічно підриває здоров'я людей (народів) і не тільки на фізичному, але й на психічному, навіть генетичному рівні. Із цього приводу достатньо, наприклад, згадати активний наступ

на людство радіації. Мабуть, філософія зворотного боку техніки – найактуальніша, бо йдеться про фізичну, психічну й генетичну охорону людства, а такі глобальні небезпеки починаються з ризиків професії. Запобігання передбачає різні масштаби: від запобіжної діяльності на кожному виробничому об'єкті (підприємстві, галузі) і до загальнодержавного, науково обґрунтованого втручання з його величезними грошовими затратами.

Наприкінці ХХ ст. в ряді країн з'явилися фундаментальні праці, в яких передбачалася пропаганда посилення втручання держави не тільки в контроль за охороною праці, а й у сам процес створення більш безпечної техніки і, відповідно, технологій. Ідеться не про те чи інше вдосконалення системи запобігання ризикам професії, а про створення нової системи з використанням досягнень сучасного науково-технічного прогресу. Зробимо посилання на деякі аналітичні роздуми відомого дослідника Д. Белла стосовно сільського господарства та автомобілебудування.

Усім відомо, що все більше поширення дешевих добрив призвело до революції у продуктивності сільського господарства, але величезні стоки нітратів у водні артерії стали одним з найнебезпечніших джерел забруднення природи й захворювання людей. Або: ДДТ рятувало врожаї від сільськогосподарських шкідників, але одночасно згубило велику кількість тварин і птахів. Однак для боротьби із сільськогосподарськими шкідниками можна використовувати біологічні препарати, а не звичайні хімічні речовини.

Згадаємо автомобіль – своєрідний символ інженерної діяльності [7]. В автомобілях бензинові двигуни виявилися ефективнішими, порівняно з паровими, але вони загазовують повітря в значних концентраціях. Однак уже тепер стала можливою заміна бензинових двигунів на екологічно чисті двигуни з упровадженням, за висновком Національної академії наук США, нових масових конструкцій, які збільшують довіру до приватних автомобілів. Д. Белл робить досить аргументований висновок про те, що багато технологій упроваджувалися безконтрольно, а їх ініціатори були зацікавлені тільки в дуже вузьких результатах; механізми контролю досить доступні і, як свідчать деякі дослідження, обговорені в Національній академії наук США, технології слід належно оцінювати до їх упровадження, що давало б можливість часто-густо пропонувати альтернативні технології або інший порядок використання вже існуючих [8].

Далі автор наводить позицію Національної академії наук США, що в деяких випадках контроль спонукатиме до відбору або заохочення інших технологій чи до модифікації існуючих. При цьому альтернативні варіанти будуть пов'язані з меншими соціальними втратами. Д. Белл висловлює цікаву дискусійну думку про роль корпорацій (у США їх 1,5 млн) у справі запобігання професійним ризикам. Зокрема наголошується: “У США шириться думка, що функціонування корпорацій призвело до багатьох негативних наслідків, у результаті чого суспільство стало засміченим, хворобливим та роздратованим” [8].

Висновки. Таким чином, основне завдання суспільства полягає в підвищенні ефективності запобігання ризикам професії. Головне в такому запобіганні – створення надійної системи контролю за охороною праці з боку держави; категоричне припинення явно шкідливої політики “економії” коштів на службах охорони праці; масштабне заохочення науково-технічних розробок щодо альтернативних механізмів і технологій з меншою кількістю професійних ризиків; розробка короточасних, середньострокових та довгострокових державних програм боротьби з ризиками професії; створення самостійного (структурного) напрямку прокурорського нагляду за законністю дій посадових осіб, з вини яких збільшується кількість і рівень небезпек професійних ризиків.

Саме занедбані (безконтрольні) ризики професії – це відправна точка створення небезпечних умов праці, а також застосування величезних зусиль для відвернення або ліквідації аварійних ситуацій. Тому справді рання профілактика будь-яких небезпек виробництва, як правило, починається з підвищення ефективності контролю за професійними ризиками з метою їх усунення або надійної нейтралізації.

Література

1. Рюс Ж. Поступ сучасних ідей. Панорама новітньої науки : пер. з франц. / Рюс Ж. – К., 1998. – С. 68–69.
2. Мельник В. Філософія техніки в структурі філософського знання / В. Мельник // Вісник Львівського університету. Серія : “Філософські науки”. – 1999. – Вип. 1. – С. 74–76.
3. Белов П. Г. Моделирование опасных процессов в техносфере / Белов П. Г. – К., 1999. – С. 8.
4. Березуцкий В. В. Теоретические основы безопасности жизнедеятельности / Березуцкий В. В. – Х., 1999. – С. 6–7.
5. Зейгарник Б. В. Патофизиология / Зейгарник Б. В. – М., 1999. – С. 41.
6. Стан виробничого травматизму у І півріччі 2009 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ndiop.kiev.ua/messages.php> (Національний науково-дослідний інститут промислової безпеки та охорони праці).
7. Туренко А. Н. История инженерной деятельности / Туренко А. Н., Богомолов В. А., Клименко В. И. – Х., 1999. – С. 3.
8. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования : пер. с англ. / Белл Д. – М., 1999. – С. 35, 384.